

ARTIKELN

DE VREDELIEVENDHEID DER LAAGSTE VOLKSSTAMMEN

DOOR

S. R. STEINMETZ.

I. Een der groote voordeelen van de toepassing der juiste methoden bij alle onderzoek is wel de mogelijkheid van preciese kritiek: vage beweringen, onnauwkeurig uitgedrukt en losjes betoogd, laten haast alleen dergelijke beoordeeling toe ¹⁾. Van der Bij's belangrijk en aantrekkelijk onderzoek omtrent „Ontstaan en eerste Ontwikkeling van den Oorlog” ²⁾ daarentegen is zoo helder en systematisch van betoog, dat het gemakkelijk wordt te ontdekken, of er hier of daar zwakke plekken voorkomen. En laat mij er dadelijk bijvoegen, de hoffelijke, ja beminnelijke wijze, waarop hij mij nu en dan bestrijdt, maakt het mij gemakkelijk en onvermijdelijk hem alleen zakelijk te antwoorden. Wij willen beiden de beste wegen zoeken, om ten opzichte van dit vraagstuk achter de ware waarheid te komen, wij hebben beiden een innigen afkeer van de fraze.

Terecht tracht Van der Bij, na een zeer lezenswaardige inleiding, in de eerste plaats de te gebruiken uitdrukkingen nauwkeurig te definieeren, waarna hij zich tegen de onvoldoende studiën van Weule, Knabenhans en anderen keert, Frobenius en Holsti uit methodische gronden terecht afkeurt.

Over den oorlog der Primitieven zullen wij niet spreken, op het onderscheid tusschen „feud” en „war”, waarop Hobhouse c.s. wijzen, behoeven wij dus niet in te gaan.

Het gaat hier uitsluitend om de vraag, of de lagere mensch agressief was of niet, en dus moeten wij de beteekenis van het woord agressief kennen (ongeveer gelijkwaardig met „pugnacious” (Mc. Dougall), en strijdlustig). Ik gaf indertijd als de drie elementen van dit begrip aan: de neiging tot „Selbsterweiterung und Selbstbehauptung”, gepaard aan het vermogen en den wil daartoe geweld te gebruiken ³⁾. En Dr. Van der Bij meent (23), dat deze definitie veel te ruim zou zijn, daar de noodzakelijke zelfverdediging eronder zou vallen; geen onbevooroordeelde zou een groep, die zich zelf wil handhaven, agressief noemen. Uit dit verkeerd gebruik van het woord zou

gevaar ontstaan, daar „het samenwerpen van psychisch zeer verschillende strijdmotieven eer vertroebelt dan verheldert” (23). Het klinkt overtuigend, en de schrijver heeft hierin zeker gelijk, dat in geval van loutere zelf-verdediging geheel en al passief van geen aanval, en dus niet van agressie en agressieve neiging sprake kan zijn. Agressief wordt niet juist met aanvalslustig vertaald, beter lijkt mij aanvalsbereid; de pret erin, de lust ertoe hoeven niet aanwezig te zijn, de *bereidheid is voldoende*. Toch heb ik een bezwaar, of zelfs meerdere. Ten eerste: wie verdedigt, moet telkens aanvallen. Wie zich vaker moet verdedigen, zal wel wapens behoeven; in een betonfort of in tanks leefde de primitieve mensch zeker niet, hoe zou hij zich dan zonder aanval verdedigen? Ik betoog nu het agressief karakter van de feitelijke zelfverdediging. Zij is wel nooit geheel alleen passief. En verder: wie in zich zelf de onderscheiden psychische gevallen tracht na te gaan, zal ontdekken, dat er nog verschil bestaat tusschen „alles stil verdragen”, „over zijn kant laten gaan”, „ertoe zwijgen”, „zich stil terugtrekken”, toegevende inschikkelijkheid bij een debat of tegenover een hinderlijken, „rücksichtslosen” buurman, en de verdediging, hoe zacht, ordelijk en zelfbeheerscht ook. Boeddha verdedigde zich niet tegenover den hongerenden tijger, maar offerde zich aan hem; Iwan de Onnoozele bood de andere wang aan na den klap; vele vrouwen verdedigen zich waarlijk liever niet, maar ondergaan en dulden veel liever dan zich te verdedigen. Eene van deze schreef: „ik zou nooit overwinnaar willen zijn¹⁴). Zulke heiligen zijn er zeker: Jezus was er een. Deze noem ik niet-agressief, zij kunnen zich dan ook niet verdedigen tegen welken aanval ook; zij lijden en beklagen zich zelfs niet, hulp is hun onaangenaam. Hier naderen wij het zeer moeilijke vraagstuk: waarin bestaat hun bevrediging hierbij? Is die er? Of ontbreekt zij, ook bij de bewusten, de denkenden, de hoogstaanden? Ik acht het waarschijnlijk van wel. Zulke niet-agressieven zijn geen hazen, want bij deze zijn vrees en lafheid de eenige motieven; zij kunnen niet, de heiligen willen niet.

En nu een paar vragen, waaraan Van der Bij, meen ik, niet gedacht heeft. Onderstelt alle Verzamelen van levende wezens niet eenige agressiviteit, in den minimum-zin van onverschilligheid voor of volledige onkunde van het leed, dat men hun toebrengt? En bij de wat hooger Jacht wordt de onbewustheid van dat leed der dieren haast een beetje moeilijk om voor te stellen. Onze laagste volkjes, ook die van Van der Bij, hebben dezen trap al lang bereikt. De teekeningen der Boschjesmannen, al de lagen en listen van de primitieve Jagers, hun opvatting en hoogschatting van dieren (hier niet noodig te bewijzen), toonen, dat zij deze en hun aandoeningen even goed kennen als de eigene. De Jacht, zoowel de allerlaagste, die in de Verzameling voor een goed deel begrepen is, als de hoogere, die met wapenen als de

haast algemeen verspreide pijl en boog geschiedt, is een agressie en onderstelt dus agressiviteit ⁵⁾).

Tot zoover onderstelt de oorlog met menschen al geen enkelen trek meer dan de jacht, en vooral de jacht op grooter wild.

Deze jacht nu is *in beginsel* toch niets anders dan „Selbstbehauptung”, niet waar? Zonder haar kan de Natuurmensch, kunnen nog heel wat hooger en dan onze Verzamelaars, niet leven, en zij leven door haar vaak in betrekkelijken overvloed. Dus vinden wij bij hen dagelijksche „Selbstbehauptung”, eigenlijk zelfverdediging tegen hongersnood en dood, maar gepaard aan voortdurende, vaak zeer erge en zelfs onnoodige agressiviteit: vele dooden meer wild dan zij behoeven ⁶⁾).

Dus eischt ook zelfverdediging, en zeker „Selbstbehauptung”, agressiviteit in Van der Bij's zin.

Kan men jagen zonder lust tot aanval? Kan men eenig, niet machinaal, werk goed doen zonder lust en behagen erin? Onze volkjes zijn uitnemende jagers, het wordt ons telkens en telkens weer verzekerd door hun kenners, dus hebben zij ongetwijfeld met plezier gejaagd, dus moeten zij lust bezitten tot besluipen, bedriegen (vallen, valkuilen, vergift enz.), meedoogenloos dooden, derhalve lust tot aanval: agressiviteit, — quod erat demonstrandum!

Later citeer ik een uitspraak van Passarge, die de Boschjesmannen in de Kalahari bestudeerde, dat jagers, die bestaan van dieren dooden, geen medelijden met hen en evenmin met menschen kunnen hebben, en hij heeft zeker volkomen gelijk.

Maar Van der Bij beweert ook, dat deze volkjes schuw zijn, alle of zoo goed als alle (34, 35, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 50, 61), heel begrijpelijk tegenover Blanken met hun wonderwapenen, ook tegenover al het onbekende, maar zeker niet tegenover bekende, zij het grootere gevaren. En dat is in het algemeen voldoende.

Mij dunkt, dat onze schrijver één wezen vergeten heeft, met wie de Natuurmensch van stonde af aan te doen had, d.w.z. vóórdat en ook weer nadat hij mensch was geworden, namelijk het roofdier. Ook al ware de mensch geen jager geweest, wild voor het roofdier was hij zeker; en al bracht hij misschien zeer lange perioden in landen zonder grootere roofdieren door ⁷⁾, zeker is het, dat hij nog in lageren staat, dus als Verzamelaar en Jager in landen moet geleefd hebben, waar de grootere en gevaarlijke roofdieren wel bestonden: en toch is hij niet hun buit geworden! „Seine Jagd war ein Kampf” ⁸⁾). De lagere Natuurmensen hebben de roofdieren, zelfs leeuwen en tijgers, *aangedurfd*. Dus waren zij niet zoo heel erg schuw, neen, moeten zij heel dapper, zelfs stoutmoedig geweest zijn. „Der Mensch der Diluvialzeit war durchaus nicht der Herr seines Jagdgebietes, er war Raubtier unter Raubtieren” ⁹⁾).

Ik vrees, dat onze schrijver een minder juiste voorstelling van

moed heeft. Hij denkt daarbij, zooals uit vele zijner opmerkingen blijkt, alleen aan den zgn. ridderlijken moed, aan Tromp's aanbod van buskruit aan de Engelschen, die om gebrek hieraan niet uit de haven dorsten komen (echte „Dutch courage”, zoo als wij die het mooist bij de Maori vonden¹⁰). De toetssteen hiervoor vindt Van der Bij in het vechten in het open veld, niet vanuit hinderlagen of door besluiping. Maar was de ridder in zijn ijzeren harnas, zijn draagbare vesting dan wel moedig? Of de bezetting van een tank, toch niets anders dan een groepharnas? Maar vechten zij beiden zonder gevaar? Eischt de sluippatrouille in den donker geen moed? 's Nachts op schildwacht staan met dreigend gevaar van ongeziene vijanden? Beide geldt onder militairen als meest moed-eischend. En niet minder geldt dit voor het allerminst ridderlijke werk van den spion. Zij alle trachten het gevaar te ontgaan, maar durven het aan. Vermijden van gevaar, waar het mogelijk is, sluit geenszins moed uit, vermijdbaar gevaar trotseeren, ja zoeken, heet vermetelheid, doldriestheid, niet moed. Moed is niet zoeken, maar aanvaarden van gevaar, waar en zoover dit noodzakelijk is, om het gestelde doel te bereiken. En mij dunkt, dat, gemeten aan deze m.i. juistere opvatting, onze laagste Natuurvolken haast alle moed toonden, evengoed als agressiviteit. Belangrijk is in dezen samenhang wel de opmerking van een der oudste berichtgevers omtrent de Australiërs, D. Collins „An account of the English Colony in N.S. Wales” 1789:599, dat de nachtelijke wraaktocht geen gebrek aan moed beteekent, maar den wil de wraak zoo zeker mogelijk te maken.

De voortreffelijke ethnoloog en oud-officier, Georg Friederici, is verbaasd, dat de aanval door list en verrassing agressiviteit uit zou sluiten¹¹).

Alle agressiviteit, dus alle bereidheid om andere levende wezens te lijf te gaan en daarmee leed aan te doen ten eigen bate, gaat met moed gepaard, waar de ander, hoe zwak ook, zich met leedtoevoeging kan verdedigen. Alle trotseeren van gevaar, van mogelijkheid van leed of schade eischt en toont moed.

Zonder agressiviteit en moed in den aangegeven zin en dus wel te onderscheiden van „pugnacity”, die evenals strijd lust, meer lust en neiging tot het bepaalde gevecht uitdrukken, is het heele primitieve leven niet denkbaar. Blijven nog de graden: er zullen wel volkjes zijn met heel lagen graad van agressiviteit, schuw, verborgen, weggedoken, zich niet uitbreidende, ja niet vertoonende volkjes, het eerst te denken als kleine groepjes, hetzij Verzamelaars, hetzij van eenigen landbouw levend in een streek zonder roofdieren, ja zonder groot wild, dat zich verdedigen kan. Zachte bange haasjes, die echter lang niet altruïstisch hoeven te zijn.

En nu het andere prealabele vraagstuk, waarvan de beslissing, zooals Dr. Van der Bij terecht opmerkt aan ons inductief onderzoek

vooraf moet gaan: de bepaling van de betreffende volkjes. Natuurlijk de laagsten! Wie zijn dat?

Peschel, Vierkandt, Grosse en nog andere, zooals Somló en ik zelf¹²⁾, wezen eenige volkjes aan, die zij oekonomisch, sociaal en algemeen kultureel als de laagste beschouwden. Van der Bij volgt hen hierin. Stipt genomen zijn zij eigenlijk alle geen Verzamelaars meer, maar reeds Jagers; doch evenzeer is het waar, dat zij zonder Verzameling niet zouden kunnen bestaan. Van der Bij heeft volkomen gelijk (26 bovenaan), dat de groep der Jagervolkjes gevaar loopt zeer heterogene stammen te omvatten¹³⁾, die Grosse scheidde door ze te verdeelen in Hoogere en Lagere Jagers, al naar den rijkdom van den buit, wat al een zeer ongeschikte maatstaf moet heeten. Voldoende wild en (of) visch is wel een voorwaarde van het jagerbestaan, maar daarom toch niet het kenmerk van den Jager.

Van der Bij eischt, dat, om bij de laagste groep ingedeeld te worden, de *verzameling* voor de *mannen* in de eerste plaats moet komen en de jacht in de tweede, en dat de *verzameling* voor de vrouwen de economische hoofdbezigheid moet zijn en tevens, dat deze bijdrage nog een belangrijk deel van het voedsel moet uitmaken (22, de eerste vier regels). Dit laatste lijkt mij echter overbodig, immers ware het niet zoo, dan lieten zij het verzamelen toch wel. Maar de eisch voor de mannen wordt, meen ik, nooit bij eenig ons bekend volkje vervuld; waar jacht bestaat, is deze voor de mannen ook wel hoofdzaak, zij eischt in verhouding tot den buit zeker veel meer moeite en tijd dan de verzameling; overigens gaan verzameling en jacht geleidelijk in elkander over; bij de Seri is het vangen van een haas zelfs voor een zwangere vrouw een kleinigheid in het voorbijgaan verricht. Bij vischvangst geldt hetzelfde. Zooals de toeneming van het menschelijk verstand de fysieke kracht en geschiktheid deed afnemen, vergeleken met die van het dier, zoo weer de betere instrumentatie van hoogere Jagers de kracht, handigheid en enorme zaakkennis van den lageren mensch: „le mieux est l'ennemi du bien”, iedere vooruitgang brengt achteruitgang mee.

Van der Bij heeft zich een heel stuk arbeid getroost (28—31), om op verdienstelijke wijze aan te toonen, dat zijn stammen in 18 opzichten groote overeenstemming vertoonen. Hij toont dus aan, dat zij bijeenhooren, een zelfde type uitmaken en dat dit type tot het laagste behoort, dat onder onze Natuurvolken te vinden is. Dus wanneer wij een zelfstandige, in hoofdzaak autarkische menschengroep aantreffen, die wij Verzamelaar-Jagers mogen noemen, dan kunnen wij een reeks van andere gemeenschappelijke trekken bij hen verwachten. En omgekeerd: wanneer wij de Jacht sterk op den voorgrond zien treden en daarmede deze zelf een hoogere techniek vertoont, dan zullen wij met Jagervolken te doen hebben, bij welke ook nog wel in meer opzichten blijken van hoogere beschaving voor den dag

komen. Dit komt ingeveer overeen met den eisch, dien Fritz Krause, de uitnemende ethnograaf en ethnoloog ¹⁴⁾, stelt, nl. dat een volk, om tot de Verzamelaar-Jagers gerekend te worden, niet een hooger trap in een of andere lijn moet hebben bereikt. Dit systematisch doorgevoerd, moet naar mijn overtuiging tot mijn classificatie leiden, zij het dan ook op vele plaatsen verbeterd ¹⁵⁾.

Alleen nog één woord over V. d. Bij's laatste, achttiende kenmerk: „wel jacht op groot wild”, wat ten minste reeds bij vijf van zijn weinige volkjes in allen gevalle wel degelijk op grooten moed wijst: hoeveel van onze leeuwenjagers zouden een leeuw durven aanvallen of ook maar in zijn mogelijke buurt komen met niets dan pijl en boog of speer bewapend ¹⁶⁾.

Een enkele opmerking nog van algemeenen aard en zeker niet in het bijzonder tegen Dr. Van der Bij gericht: waarom toch de Pygmeëen ¹⁷⁾ en zelfs de Australiërs, wat nog erger is, zoo in het algemeen genoemd en aangehaald? De eersten wonen in ver gescheiden stammen over een immens gebied van Afrika, op geenerlei wijze verbonden, en van de tweeden geldt precies hetzelfde in Australië. Vaak geven de ethnografen hiertoe aanleiding, maar ik verbeeld mij, dat wij materiaal genoeg bezitten, om bij beide rassen de afzonderlijke stammen te onderscheiden, evengoed als wij dat bij de stammen i.r.z., dus eigenlijk de volksstammen van N. Amerika of van Siberië doen. De verschillen van stam met stam lijken mij groot genoeg en er zouden heel wat ethnologische fouten vermeden, misschien zelfs nieuwe inzichten verkregen worden. Ik kom hier nog op terug.

Het spreekt vanzelf, dat wij, als wij van oorlog spreken bij deze volkjes, die meest in vrij kleine groepen bijeen wonen en nooit groote massa's omvatten, allermint aan onze oorlogen, ook niet aan die van onze halfbeschaafde voorvaders moeten denken, ja zelfs niet aan die van hoogere, meer georganiseerde Natuurvolken. Eigenlijk zijn, wat de stemming betreft, dus de pugnaciteit resp. de vreedzaamheid, die getallen zonder waarde, en zijn omgekeerd de stemming en het gedrag in de groep van beslissende beteekenis als symptoom van geestgesteldheid: wie zijn broer vermoordt uit kwaadheid of om zijn vrouw te dieven, is agressief. De rest is een kwestie van organisatie, familie of stam, maar niet psychologisch (Van der Bij: 35), doch sociologisch. Zelfs de anders belangrijke tegenstelling: binnen of buiten de groep, lijkt mij niet van zoo groote beteekenis voor ons vraagstuk. Zeker: trekken die zich ongebreideld tegenover groepvreemden uiten en tot daden leiden, kunnen tegenover groepleden door tegenwerkende motieven hetzij geheel beheerscht blijven, hetzij tot veel zachtere openbaring beperkt blijven, die eigenlijk geen agressief karakter draagt. Dit geschiedt in het niet zeldzame geval, dat wraak in de groep achterwege blijft om toch vooral de groep niet nog meer te verzwakken ¹⁸⁾. We zouden dan met minimale wraakzucht te doen hebben.

Wij willen dus *niet* zoeken naar moed en *niet* naar oorlog, maar alleen naar vreedzaamheid ofwel naar het omgekeerde: agressiviteit, vechtlust, „pugnacity”, en dus naar alle symptomen bij enkelingen en groepen, die op deze trekken wijzen ofwel op de hen samenstellende psychische grondeigenschappen (zie boven p. 433).

Deze neerdrukking door zorg voor het groepsbelang zou hen laf gemaakt kunnen hebben, en dan spreken de teekenen van het omgekeerde des te meer. Het tegendeel is ook mogelijk: zij heeft hen verbitterd en geprikkeld.

Wij moeten nu het verwijt van *hoekvolken* te gebruiken onder de oogen zien; wij verstaan daaronder de opmerking, dat al onze volkjes toch maar armzalige splinters van volksstammen zijn, die geheel of gedeeltelijk, vóór zeer langen of vóór korter tijd in den hoek gedrongen werden door sterkeren en dat al hun levensuitingen dus misschien door hun bijzonderen toestand en hun depravatie veel meer dan door hun ontwikkelingshoogte zijn te verklaren. De heer W. Schmidt kan ons dit verwijt nauwelijks maken, daar de representanten van zijn oerras tot onze Verzamelaar-Jagers behooren: de Boschjesmannen, de Pygmeeën, de Andamanen, de Semang, de Negritos der Philippijnen, alle zonder uitzondering behoorende tot dit type. Vreemd, dat zij, die toch volgens Schmidt's groteske hypothese door de oeropenbaring begenadigd zouden zijn en nu nog niet alleen monotheïsme, maar ook monogamie zouden bezitten, toch niet vredelievend waren, wat men anders terecht geneigd is als een belangrijker uiting van zedelijke hoogheid dan de monogamie te beschouwen. De arme kleinen worden nu van heel hun aureool beroofd¹⁹⁾. Is het dan niet het best aan te nemen, dat deze hen weinig of niet veranderd heeft?

Maar is deze hoekvolkenkritiek ook overigens wel juist? Ten eerste zijn onze volksstammen *alle* wel hoekvolken? Neen: de Australiërs en de Tasmaniërs niet; de Boschjesmannen niet, want toen wij ze leerden kennen, waren zij nog over een groot deel van Z. Afrika verspreid; de Zuid-Amerikaansche stammen en de Afrikaansche Pygmeeën niet, want zij leven nog in de oerwouden, zooals zij naar alle waarschijnlijkheid sedert onheuglijke tijden geleefd hebben. De kritiek zou dus hoogstens eenige volkjes betreffen, zooals de Weddahs, de Kaliforniërs, de Vuurlanders, de Quarré.

En dan nog: de achteruitdringing door sterkeren zal hen waarschijnlijk alleen in den toen bereikten staat hebben vastgehouden, maar het is niet recht in te zien, waarom zij hen vredelievend gemaakt zou hebben, tenminste niet zoolang zij niet geheel verbrijzeld werden of geïsoleerd van alle anderen, zooals b.v. bij de Quarré wel haast het geval schijnt te zijn. De mogelijkheid om in een onmetelijk woud zonder burenen weg te kruipen, was natuurlijk een zeldzame uitzondering.

Anderzijds is er ook geen reden, waarom juist hoekvolkjes minder

vredelievend zouden zijn dan andere, daar zij toch wel het minst benijd zullen wezen en op een afstand in hun uithoek leven, met vree gelaten door de andere.

Het spreekt vanzelf, dat in de meer produktieve landstreek, voor hoogere jacht of landbouw meer geschikt, de bewoners een hooger trap van beschaving zullen bereiken. Het kan niet anders dan hetzij geestelijke ongeschiktheid, hetzij onproduktiviteit van de woonplaats zijn, die op den lagen trap van Verzamelaar-Jagers vasthoudt, waarop naar wij aannemen moeten, eens ook de later hoogste volken zich bevonden hebben.

De afwijzing van de „hoekvolken” is derhalve ongegrond.

II. En nu enkele kritische opmerkingen over de volksstammen van Dr. Van der Bij.

Ik houd mij hier nu overal aan het rijke materiaal, dat de schrijver ons zeer onpartijdig verschaft; slechts hier en daar zal ik het aanvullen. Heeft hij de juiste conclusies eruit getrokken?

Wat de *Weddah* betreft, komt „dooden” in Van der Bij's résumé nogal eens voor, sluipmoord om een vrouw vaak, en jagen op eens anders gebied wordt streng gestraft; zelfs schijnt moed niet te ontbreken (v. d. Bij: 33—35).

Wanneer Weddahs, Orang Semang en Sakei evenals de Koeboes nu vreedzaam schijnen, zoo beteekent dat niets, daar zij door sterkere en hoogere stammen met geweld onderdrukt en van allen moed beroofd werden, en wij van hun verleden niets weten (Friederici: 228). Wat Knox (1681) van de *wilde Weddah* vertelt, wijst trouwens eerder op agressiviteit benevens op groote laagte van kultuur. Zij waren immers gevreesd, zeer handig met den boog, leefden van wild; zij lieten zich door Singhaleezen pijlen maken, die zij in „stommen handel” tot zich namen, maar als die pijlen hun niet bevielen, „they will do (them) a mischief one time or another by shooting in the night”. In een expeditie van de Singhaleezen tegen de Hollanders deden zelfs de meer tamme Weddah goede diensten met hun pijlen en bogen. Wie op het gebied van een anderen stam joeg en honig of vruchten verzamelde, beging een overtreding, die tot twist en doodslag aanleiding kon geven²⁰). Op vredelievendheid wijst dit weinige niet. De bloedwraak zou vroeger een groote rol hebben gespeeld. De vreemde, die hun gebied overschreed, werd gedood. Op vrouwenroof en incest stond bloedige straf; een beleediging maakte den Vedda woedend, en volharding in de wraakzucht werd bevorderd²¹). In den nacht grepen zij wel de dorpen der hoogere bevolking aan, en dit werd dan aan booze geesten toegeschreven²²). Volgens Sarasin, door Van der Bij aangehaald (35, n. 5), komt sluipmoord om een vrouw veel voor, — of dit nu een individueele kwestie blijft of tot groepwraak leidt, komt er niet op aan voor ons besluit: *zulke lieden zijn allerminst vreedzaam*.

Semang en *Senoi*, die best gescheiden kunnen worden — de eersten zijn Dwerger — zijn volgens de meeste auteurs over hen, — en er zijn geen betere —, niet agressief, maar toch: Swettenham verklaart, dat ze *dikwijls* „at feud with (their) neighbours at either side” zijn; dat „dikwijls” laat den uitleg van „latente vijandelijke gevoelens” door Van der Bij niet toe, en Vaughan Stevens schildert ze ook niet zoo recht vreedzaam (v. d. Bij: 35—37), maar deze is een wat bedenkelijk auteur, het is een ware kwelling hem te lezen. Miclucho Maclay geldt daarentegen als een zeer vertrouwenswaardig waarnemer, van wien het te betreuren valt, dat zijn werk in een Russisch ministerie verborgen bleef. Hij is over de vreedzaamheid der *Sakei* niet zoo zeker. L. F. Hobhouse ²³⁾ schildert ze naar Schebesta als in de groep zeer vredelievend, maar toch zou een tak van hen, de *Saluba*, strijdlustiger zijn dan de *Djahai*, wat te denken geeft, en moord komt voor, bij de wilde *Sakei* of *Senoi* nog vaker. De strijd om vrouwen kan een bloedig einde nemen. Volgens Martin is de *oorlog* bij deze stammetjes onbekend, maar dat beteekent immers nog heelemaal niet de vredelievendheid, het ontbreken van „pugnacity”.

Omtrent de *Andaman*-eilanders acht ook Van der Bij eenvoudig geen sprake van vredelievendheid mogelijk; mij dunkt, we moeten verder gaan: zij blijken, reeds uit wat hij meedeelt, bepaald agressief. wreed en ... moedig te zijn: ze kennen zelfs groeppenoorlogen van langen duur, en wel volgens alle autoriteiten als Man, Portman, Dobson, Temple. Brown noemt als anti-sociale daden, die in de groep verricht en afgekeurd worden: moord en verwonding, diefstal, echtbreuk en beschadiging van eens anders eigendom; in de laatste jaren werd er geen moord gepleegd; nu en dan vervalt iemand in razende woede, waarbij hij zijn beleediger bedreigt, maar meer niet; men vindt dit heel erg en vlucht weg. Moorden hebben dan wel soms plaats; *in den regel* vlucht de dader dan in het bosch, waar zijn vrienden bij hem komen; zoo blijft hij een tijd lang uit den weg van hen, die wraak op hem willen nemen. Het schijnt een bekend verschijnsel te wezen! Twisten komen meer voor, als verschillende lokale groepen bij goed weer bijeenkomen, en dan hebben er nu en dan moorden plaats, die soms aanleiding geven tot veeten, en deze zijn een der gewone oorzaken van „petty warfare”. Het veelvuldiger voorkomen van woedeaanvallen wordt verhinderd door den invloed der oudere mannen en door de vrees voor wraak (p. 48—51). Dit alles handelt over het gedrag binnen de lokale groep, maar tusschen twee van deze groepen komt wel degelijk ook strijd voor, ondanks het feit, dat als algemeene regel mag gelden, „that no man knew anything of any of the natives living more than twenty miles from his own part of the country” (p. 87). Open strijd is niet bekend, maar een lokale groep, die iets tegen een andere heeft, onderneemt, al of niet door derden geholpen, een aanval bij verrassing op den vijand, hetzij als deze druk bezig is met

de bereiding van het avondeten hetzij in den vroegen morgen, als allen slapen; mislukt de verrassing, dan trekken ze onmiddellijk terug. Het doel is zooveel mannen te dooden als ze kunnen, maar vaak worden ook vrouwen en kinderen gedood; gewonden worden afgemaakt. Soms duren deze veeten eenige jaren, vaker eindigen ze na een paar van zulke gevechten (het blijkt, dat ze niet zoo zeldzaam zijn!); die van een paar stammen duurde al eeuwen lang; ze waken nu tegen verrassingen. Als twee troepjes van hen elkaar ontmoeten, zou de sterkere troep zeker de andere aanvallen. Toen het Britsche Penal Settlement werd opgericht, trokken de Zuid-Andamaneezen in grooten getale vereenigd er tegen op, — een misschien eenige gebeurtenis! In gewone gevallen is men met een sluipoverval en een of twee dooden tevreden (p. 85—87).

De *Negrito* der Philippijnen, Aetas of Ajitas, wel, Blumentritt, die alleen de oude en oudere Spaansche auteurs resumeerde en daarmee een nuttig werk verrichtte, spreekt van eindelooze oorlogen onder hen (zie v. d. Bij: 40); wraaktochten en krijgsdansen komen ook volgens nieuwere waarnemers voor; vreedzame lieden, maar die vaak moorden! Friederici, die een overvloed van Spaansche bronnen citeert, bevestigt dit (l.c.: 227). Blumentritt vertelt ook, dat wie in Noord-Luzon de plaats van een graf betreedt, door de verborgen wachthoudende verwanten van den doode neergeschoten wordt. Dan spreekt hij van eindelooze oorlogen om vrouwenroof en met de Maleiers²⁴). Reed vermeldt van de Negritos van Zambales wel, dat zelfs echtbreuk en diefstal onder elkaar met dood gestraft worden, en natuurlijk ook moord, maar hij zegt ook, dat voor de twee eerste met betaling volstaan wordt, en dat moord haast niet voorkomt; hij noemt hen van aard vreedzaam²⁵). Terecht klaagt Van der Bij over de uiterst oppervlakkige mededeelingen van den heer van Overbergh²⁶). A. Br. Pühler²⁷) schetst hen waarlijk niet als vredelievend.

Het treft ongelukkig, maar van de nog steeds te weinig bekende, wel zeer primitieve wilde, niet gemalaiseerde *Koeboes* geldt ook al het zelfde. Wraak en doodslag zijn volgens de bronnen, die onze waarlijk onpartijdige schrijver citeert, dus vooral Van Dongen, te zeer bekend bij hen, om ze zachtmoedig, echt vreedzaam te mogen noemen. Mij dunkt, er is geen reden, om den zeer oppervlakkigen Hagen, die veel praatte, maar weinig van hen wist, te doen beslissen. Wie van de koopwaren in den stillen handel steelt, wordt gedood; wie het bloedgeld voor een gedooide niet binnen drie maanden betaalt, valt door sluipmoord; dus moord en dan weer moord tot wraak. Het heele volkje is klein en leeft zeer verstrooid, in kleine groepjes (v. d. B.: 42—44). Merkwaardigerwijze durven die Koeboes ook al tijgers met de speer aanvallen en kaaimannen met den harpoen vangen. De groote schrik tegenover Europeanen zegt niet veel of niets: de vreemdheid is zoo zeer groot!²⁸). Wanneer Hobhouse van hen zegt, dat zij den

oorlog vermijden, zoo werkt dat even komisch, daar hij ook vertelde, dat zij in heel kleine groepjes leven, en wel in wat grooter of kleiner gezinnen. De mogelijkheid van *oorlog* in den gebruikelijken zin is een kwestie van sociale hoogte, van groeps-ontwikkeling, maar vreedzaamheid resp. strijdlust, de andere voorwaarde van oorlog, is een psychologische vraag. Hobhouse en Van der Bij vergeten dit beiden. Schuwe, stille jongens en menschen zijn soms zeer wreed en haatdragend.

En de *Poenan-Dajaken*: zij ondernemen in opdracht van de Bahans vaak met groot behagen krijgstochten, volgens Nieuwenhuis, die hen echter niet zelf leerde kennen; maar Hose noemt hen zeer schuw, natuurlijk, zeker onschadelijk, maar ze wreken een benadeeling door sluipaanvallen met vergiftigde pijlen, — niet zachtzinnig; zij vallen nooit menschen van andere stammen aan of dooden ze moedwillig; zij gaan nooit op het oorlogspad, behalve bij gelegenheid, als zij met anderen meedoen om bloedwraak te nemen. Zij verdedigen zich en hun familie ferm. Moed wordt hooggeschat en door vrouwen het eerst gezocht. Dit alles zegt zeer veel en wel het omgekeerde van vreedzaamheid (v. d. B.: 44—45). Zij lijken zoo vreedzaam als . . . de stichters van den 'Volkenbond. Hun voorvaderen aan de bronnen van Kapuas en Melawi waren het zeker niet, volgens Schwaner, van Kessel en van Lijnden: wel „angrijsfreudig” en roofzuchtig (bij Friederici: 227).

Over de *Pygmeeën* van Afrika is onze schrijver, die ze gelukkig niet en bloc bespreekt, wat uitvoeriger (45—52) maar zij zijn er hem stellig niet dankbaar voor²⁹⁾. De Akka houden strooptochten bij de landbouwende Negers, gereed om met deze te vechten; de Tiki-Tiki-stammen verkeerden vaak op voet van oorlog onder elkaar (Casati). Over de Akka- en Bari-stammen vertelt Emin Pascha ongeveer hetzelfde: de Negers zijn bang voor hen; wanneer zij die lieve dwergen niet heel goed behandelen, zou niemand in het bosch durven komen, zonder kans op de onverzoenlijke wraak der geprikkelde Pygmeeën, zonder gedood en gegeten te worden. Ze voeren wel oorlog. Evenzoo, bericht Van der Bij getrouwelijk, laat zich Junker over de Wotschua uit. Stuhlmann noemt die zelfde stammen „arglistig en wraakzuchtig”; „oorlog met hen wordt zeer gevreesd” door de groote, veel talrijker Negers; meer dan eens wordt over hun oorlogen gesproken; David vertelt van oorlogen der Wambutu, die dan in boomen wonen; volgens Hutereau zijn de Batua zeer strijdzuchtig, zij dooden zelfs iederen hun onbekenden stamgenoot, de oorlog is tusschen hun stammen regel. Wissman vertelde van de Batua, die hij zeer verwende, wel niets dan goeds, zoo ook Johnston, die echter toch van hun „spiteful vengeance” gewaagt, zooals ook Wissman meedeelt, dat de Bassongo hen vreezen wegens hun pijlgif. Van de Mambutu hooren we dan nog van Van den Bergh, dat zij de Wanyari dooden, als die hun bosschen

betreden; al bevechten zij hen niet in het open veld, zoo beschieten zij hen toch met vergiftigde pijlen; zij beschouwen dit als „case of warfare”, maar v. d. B. is blij, dat het geen eigenlijke oorlog van groep tegen groep is, wat voor onze kwestie echter zonder belang is, wel van beteekenis voor hun sociale organisatie, zooals wij reeds opmerkten, dus ook wel, misschien, voor de hoogere ontwikkeling van den oorlog bij hen. Volgens Schumacher, om wiens oordeel Van der Bij overigens niet veel geeft, zou tusschen de stammen der Kivu een wreede oorlog bestaan (p. 51). Ik gaf alleen weer uit Van der Bij's zeer objectief overzicht, wat de agressiviteit der Dwerggroepen schijnt aan te toonen. Het is mij niet geheel begrijpelijk, dat de schrijver ondanks dit alles zoo concludeert, als hij doet³⁰). Hoe goedig hij oordeelt, blijkt wel zeer uit het volgende: „zoo nu en dan (wordt) hun de begeerte (naar bananen en veldvruchten) te machtig, en drijft dit tot een min of meer agressief optreden”! Natuurlijk moet dit een motief hebben. Ik vrees, dat onze schrijver te veel hecht aan die weinig of niets beteekenende schuwheid, te veel ook aan voorkomen of ontbreken van moed, nl. ridderlijken moed in open gevecht, en dat hij onder agressiviteit te zeer verstaat het razen en woeden van een dolle. Aan twee symptomen hecht hij bij de Dwergen te weinig: aan de zeer algemeene groote vrees der Negers voor deze kleine lieden, die, als Levy-Bruhl het gedooft, niet aan magie wordt toegeschreven, en dan aan het feit, dat de Dwergen op groot wild jacht maken, en de allergevaarlijkste roofdieren durven aanvallen. Beide verschijnselen echter zijn met vreedzaamheid, zooals Van der Bij die zich naar zijn hypothese moet voorstellen, onvereinigbaar.

Een rare kwestie roert hij hier even aan. Pater W. Schmidt verbaast zich erover, dat gewaande Verzamelaars een erfrecht zouden kennen, waar toch de echte, zeg liever de reine Verzamelaar niets om te erven zou bezitten (48). De opmerking is niet juist, maar zij geldt voor al onze volkjes: zij jagen alle, zonder uitzondering, en zij bezitten wel degelijk naast het „eigendom” van de „Sippe” ook persoonlijk eigendom: de wapenen en werktuigen voor jacht en verzameling, vaak van een eigendomsteeken voorzien, en nog wel meer; en diefstal hiervan, zelfs door een kind, wordt bv. door den Boschjesman zwaar gestraft³¹). Het kwade is, dat wij van het Verzamelen der Dwergen zoo weinig weten, waarschijnlijk wel, omdat hun jacht zooveel meer belang aan de waarnemers inboezemde en ook wel, omdat, Van der Bij heeft weer gelijk, veel van onze kennis omtrent hen berust op de verhalen der Negers. Zijn de Dwergen dus wel echte Verzamelaar-Jagers? Die van de Kongo-boschen kennen volgens Johnston in allen gevalle geenerlei landbouw (van der Bij: 48); de symbiose met de Negers gaat er ook van uit, daar de Dwergen jachtprodukten leveren tegen die van den landbouw der Negers, maar deze ruil maakt de verzameling bij de eersten minder noodig. Maar toch: zij bevechten

roofdieren en de Negers zijn bang voor hen: vreedzaam zijn zij evenmin als de anderen, volgens Van der Bij's eigen materiaal, en zijn eigen conclusies (51—52).

Den *Botokoeden* van Brazilië zou volgens een zoo goed getuige als Wied de „ware moed”, d.i. de ridderlijke moed voor het open gevecht (*toch liefst in harnas of tank en met getals- of technische meerderheid!*) noodig, ontbreken. Van der Bij noteert het met voldoening, zonder reden. Opvallend is bij hen het voorkomen van geregulariseerde gevechten, door Wied, Keane en Tschudi beschreven³²). Van vreedzaamheid getuigen deze veelvuldige twisten en vechtpartijen, hoe zeer ook geregeld, toch zeker niet. Onze duellisten zijn niet de vreedzaamste burgers! Verder overvallen zij de plantages hunner bureu, als deze hun wenschen niet inwilligen. Ze zijn doodsvijanden der Coroados, en dreigen licht met vreeselijke wraak. Zelfs Van der Bij noemt ze oorlogszuchtig en agressief. Hij meent echter op grond van verschillende feiten, dat zij wel weinig meer van primitiviteit bezitten, veeleer als Jagers, dus een trap hooger, moeten beschouwd worden (52—55).

Als laatste in zijn rij bespreekt hij de *Vuurlanders*, die eigenlijk weer niet alle over één kam mogen geschoren worden: Yahganen, Ona en Alacalouf zijn niet gelijk aan elkaar, wel mogen zij alle drie als geheel onbekend met landbouw en veeteelt gerekend worden³³); wilde vegetabilia rekent Cooper als eerst in de tweede plaats van belang voor hen, toch maken zij een zekeren voorraad van paddestoelen, en beteekent de vangst van mosselen en krabben vrij veel voor hen³⁴). Ik zou ze wel tot de Verzamelaar-Jagers willen rekenen. Merkwaardig, dat hun beschrijving door den grooten natuuronderzoeker, Ch. Darwin, geen enkel ethnograaf bevredigd heeft (55—56). Maar wij hebben vele en betere bronnen over hen, waartoe ik echter de heeren Koppers en Gusinde *niet* zou willen rekenen: zij kwamen te laat, het arme volkje heeft al te veel van de Blanken geleden en het is al veel te lang door zendelingen bewerkt, waardoor vooral de sociale verhoudingen, nog meer dan de godsdienstige, bezwaarlijk als oorspronkelijk kunnen gelden, en die heeren hadden bovendien een bepaalde bedoeling, wat aan hun getuigenis onvermijdelijk veel van hare waarde ontnemt; bovendien toonden zij al zeer weinig kritisch te zijn³⁵).

Bij de Ona's schijnen dan moorden en wraaktochten veel voor te komen; zij en evengoed de Yahganen zouden zeer wraakzuchtig zijn; veel' strijd tusschen families van verschillenden stam; gauw beleedigd, meer heftig dan wreed; bloedige strijd en wraak, zelfs geen schuwheid. Van der Bij concludeert voor de drie groepen op agressiviteit! Friederici eveneens: „angrijsfreudig”, dapper tegen de sterkere Patagoniërs, voortdurend met elkander in oorlog (l.c.: 224—225). En Cooper in zijn uitnemende samenvatting stelt „a good deal of bad feeling” voor elkaar in de drie groepen vast; als ze de meer-

derheid hadden, waren ze vijandig, agressief en verraderlijk tegen de blanken. Bridges, de zendeling meent, dat er weinig Fuegiërs boven de dertig jaar zijn, die niet een der hunnen uit wraak gedood hadden. Lange en doodelijke veeten tusschen de stammen komen veel voor, niet eigenlijke oorlogen; de overwonnen mannen worden erbij gedood; meestal wordt geen kwartier gegeven, vrouwen en kinderen worden gevangen genomen. Bloedwraak eindigt ook wel door compositie ³⁶⁾. Hobhouse beroept zich voor de Yaganen op Hyades en Deniker, die meedeelen, dat de moordenaar nooit lang de wraak kan ontgaan, welke ook door de openbare meening geëischt wordt, en dan Bridges, de zendeling, die zegt, dat het menschelijk leven als heilig beschouwd wordt! Waarschijnlijk hoogstens in eigen familie; soms overvallen de beleedigden hun offers des nachts. In 14 jaren maar 22 moorden! Bij een zoo klein volkje lang niet weinig, en bij de Ona zijn de moorden talrijker.

Het komt mij voor, dat de voortreffelijke ethnoloog en amerikanist G. Friederici het kannibalisme wat al te stellig als een kenmerk van beschaving boven de laagste ons bekende beschouwt, en op grond daarvan de *Botokoeden*, zoowel als de *Fuegiërs* uit Van der Bij's lijst van „vreedzame” primitieven wil schrappen ³⁷⁾. Overigens bespreekt hij de *Botokoeden*, *Australiërs* en *Vuurlanders* toch wel en toont met overvloed van getuigenissen hunne agressiviteit aan. Hij zegt van de eersten, die als nakomelingen van de Aimorés (Guaymarés en derg.) uit den Portugeeschen conquistatijd (16e eeuw) aangenomen worden en op dezelfde hoogte van beschaving staan als deze, dat zij, evenals de primitieve *Puris* en *Muras* „ganz ausserordentlich angriffsfreudig, unter Hervortreten persönlichen waghalsigen Mutes und Siegeszuversicht der einzelnen Krieger beim Angriff” zijn. De *Aimorés* waren de schrik der Portugeezen, geheele landstreeken werden door hen verwoest en haast ontvolkt ³⁸⁾.

Van de *Puris* vertelt Martius, dien Friederici citeert (zie boven), dat zij wilde nomaden, d.i. *zwervers* zijn *zonder landbouw*, gevreesd als kannibalen, met hutten van de minste soort voor zeer kort verblijf bestemd; hun gezichtsuitdrukking was open, goedmoedig, onbevangen en vrij, geheel anders dan die van de getemde Indianen; zij werden door de Portugeezen als dieren opgejaagd; heftige twisten verdeelden soms de families ³⁹⁾. De *Muras* waren eveneens zwervers; ze hebben een wreeden oorlog met de Mundrucus gevoerd; hun beschaving staat *op den laagsten trap* van alle stammen aan de Amazone, ze zijn handig en stoutmoedig in de groote jacht; niet zelden dooden zij hun zieke kinderen; bij feesten slaan zij zich zelve met de grootste woede, ter opwekking van sexueelen hartstocht; zij zijn groote vijanden der Mauhés; de man wint zijn vrouw door een vuistgevecht met haar andere minnaars; zij worden piraten genoemd ⁴⁰⁾. Mij dunkt, dat beide

stammen, die eigenlijk in afdeeling III (zie beneden) hadden geplaatst moeten worden, in onze groep van Verzamelaar-Jagers wel thuis-hooren en zeker niet vreedzaam mogen heeten (zie boven: het oordeel van Friederici over beide stammen: uiterst strijdlustig en moedig).

Het is ongetwijfeld een groote verdienste van de heeren Hobhouse c.s., dat zij in hun genoemd werk de vele stammen van *Australië* niet als één enkel geheel, één volksstam aanvoeren, maar zoovele als in de door hen gebruikte literatuur min of meer uitvoerig beschreven worden, een voor een, evenals de volksstammen der Indianen of Negers (bl. 31—32: samen 70 stammen); het is jammer, dat Van der Bij niet eveneens gehandeld heeft, trouwens we hebben haast allen hierin gezondigd ⁴¹⁾, en dat ondanks de groote verschillen in het landschap: bergachtig, vlak, kust, binnenland, zeer verschillende graden van begroeiheid en van temperatuur, in het noorden zeker eenige acculturatie, elders niet. Hun uiterlijk (o.a. hoofdhaar) wijst ook op verschillen in ras. Zijn de onderscheiden tusschen de verschillende N. Amerikaansche prairiestammen wel veel grooter? Maar anderzijds is dan toch die gelijkenis tusschen de Australische stammen zoo opvallend en traden de Indiaansche stammen veel meer als volks-eenheden, als individualiteiten op, en moesten zij dit doen als gevolg van het feit, dat zij tot de Jagers (ofwel Hoogere Jagers) behoorden. Hetzelfde geldt voor de Negritos der Philippijnen, waarvan Hobhouse c.s. 6 stammen opnoemen, maar, inconsequent, niet van de Boschjes-mannen, die toch evenmin een enkele groep vormen (30).

Het is zeer te betreuren, dat de heeren Hobhouse c.s. wel achter iedere groep in hun groote lijst de gebruikte bron noemen, en deze zijn voor de Australiërs zeker wel de beste, maar niet de betreffende bladzijden, en evenmin ergens hunne indeeling rechtvaardigen, veel minder hunne gronden mededeelen, waarop zij andere volksstammen óf geheel uitsloten óf in de eene en niet in de andere afdeeling opnemen ⁴²⁾.

Voor ons probleem: vredelievendheid of strijdlust der laagste Natuurvolken, is hun zeer interessant werk niet te gebruiken ⁴³⁾, zij roeren het niet aan en bespreken alleen den oorlog als sociaal verschijnsel en dan nog heel kort.

Dus nu eindelijk de *Australiërs* en *Tasmaniërs*, wier toestanden op dit gebied onze schrijver op grond van de beste nieuwere waarnemers in een opstel, getiteld „De vredelievendheid der Australische inboorlingen” in dit tijdschrift 1928 en weer op de bladzijden 61—92 van zijn boek onderzocht en trachtte te verklaren. Ik zou geneigd wezen zijn conclusie eenvoudig te aanvaarden, ware het niet, dat hij aantoonen wil, dat oorlog bij deze stammen niet „de normale, constante toestand” is (61). Komt het hier wel op aan? Kan iemand, laat staan een ethnoloog, dit in ernst ooit bedoeld hebben? Immers neen! Maar moet men dan al maar door moorden, om moordzuchtig

te mogen heeten? Natuurlijk niet! Mij dunkt, dat Van der Bij hier de niet zeldzame fout begaat het criterium zoo streng te nemen, dat geen enkel volkje ooit daaraan kan voldoen. Een gemakkelijke, maar zeer verkeerde manier! De vraag is en blijft voor ons, of deze vele stammen agressief zijn of vreedzaam, beide wel degelijk in positieven zin, d.w.z. of zij tot vechten en geweld overgaan in gevallen, waarin de vreedzame dat niet zou doen en omgekeerd, natuurlijk bij genoegzamen prikkel, dus niet altijd door, eerder relatief zeldzaam.

Men is gewoon zonder onderzoek aan te nemen, dat alle Australiërs Verzamelaar-Jagers zijn. Is dit wel juist? N. W. Thomas wijst in zijn uitstekend boek over de Australiërs in het algemeen erop, dat aan de Westkust volgens mededeelingen van Grey en Gregory zeker wel eenige aanplant voorkomt, maar verder maakt hij er geen melding van en beschrijft daarentegen uitvoerig hun vischvangst, jacht en vooral ook de massa van klein gedierte en wilde vegetabilia, die zij verorberen⁴⁴⁾. Basedow bespreekt alleen het plantaardig voedsel, dat vrouwen en kinderen in talloze soorten verzamelen⁴⁵⁾. Nergens spreekt hij van aanplant. Gerland in zijn nog steeds zeer nuttige compilatie vermeldde dezelfde uitzondering als Thomas en noemt ook nog sporen van aanplanting op de Prins van Wales-eilanden, meer niet⁴⁶⁾. B. Spencer verklaart in het algemeen, dat de Australische inboorling geenerlei kennis heeft van landbouw of veeteelt en geen voorraden vormt; hij leeft van de hand in den tand, zonder aan morgen te denken, en verslindt alle eetbaar gedierte, zelfs vliegen en gemalen mierenhoop-klei⁴⁷⁾.

Ik noteer reeds dadelijk, dat wij hier bij *Australische stammen* de doodstraf op bepaalde misdrijven al niet zelden aantreffen⁴⁸⁾. Van der Bij verklaart natuurlijk terecht, dat er geen „constante toestand van vijandschap bestaat” tusschen de groepen (71), het is echter niet geheel duidelijk, wat hiermee bedoeld wordt. Terecht ook waarschuwt hij, dat het hier niet bij blijft, geschillen komen voor, die, volgens de waarnemers, die Van der Bij stuk voor stuk citeert, tot „oorlogen” voeren (75 e.v.). En hij vermeldt met tevredenheid, dat twisten tusschen twee groepen door collectieve tweegevechten of wel door gewone gevechten worden beslecht (77 e.v.). Goed, maar dan toch door gevechten. Wanneer een paar vrienden het oneens zijn, of echtgenooten, en zij kunnen alleen tot verzoening komen door elkaar eens regulier af te ranselen, dan zou ik hen niet vreedzaam willen noemen; *hun hart staat naar geweld*; zij zijn agressief van neiging. Wat hen matigt, zijn sociale remmen, misschien gevoelsremmen, ook goed, maar *remmen*, dus is een drang in hen, die geremd moet worden, zij voelen behoefte aan leedtoevoeging, aan gewelddoening, zijn dus agressief! Niemand zal toch een echten ouderwetschen duellant vreedzaam noemen, en toch duelleert de ergste maar nu en dan.

Van der Bij stelt vast, dat vrouwen-perkara's een van de twee

gronden tot twist zijn, natuurlijk van Eva af, veel vroeger al; ferme dieren vechten ook om de wijfjes; en de andere grond is tooverij. Tot echte ernstige oorlogen of langdurige bloedveeten komt het heel zelden. Maar toch wel! Dus werken er krachtige remmen, die ons hier niet aangaan (78). En we moeten nog even die tooverij bekijken, want aan haar is een luchtje, niet van bijgeloof natuurlijk, maar van . . . agressiviteit. De voorstelling bestaat namelijk, dat de dood door tooverij wordt veroorzaakt, dus door een aanval, en dus onderstelt hij agressiviteit. Wie zoo denkt, leeft vermoedelijk in een agressieve maatschappij, niet waar? Anders kan die voorstelling toch niet opgekomen zijn. Men leze, wat Strehlow van die wraaktochten na toovermoord zegt, bij Van der Bij (81); het is zoo erg, dat, als dit de regel ware geweest, er al lang geen Australiërs meer zouden leven ⁴⁹⁾

Wie uitgeleverd wordt aan een wraakdeputatie, soms meer dan één, wordt gedood (79); zoo'n wraaktroep wil ook wel steelsgewijze een paar lieden dooden. Van der Bij, op wiens onbevangen mededeeling van de betreffende feiten geen aanmerking is te maken, meldt, dat Howitt, 'n eerste autoriteit, spreekt van jarenlange, zeer bloedige veeten uit zoo'n wraak geboren (81). Ik vrees, dat onze schrijver, die niet-agressiviteit, dus vreedzaamheid bij de laagste voor ons bereikbare volkjes wou aantoonen, maar al te veel op het voorkomen van *oorlog* in den grooten zin en van verheven moed heeft gelet. Volgens Roth worden er wel verbonden gevormd met het doel een gemeenschappelijken vijand uit te roeien, — wat lijken die Primitieven akelig op de Modernen! Lumholtz, Howitt, Curr vermelden dergelijke feiten, ook Brough Smyth en Grey. Wheeler en Van der Bij oefenen terecht kritiek op een paar van deze bronnen uit (b.v. op de eerste), maar erkennen in het geheel hun geloofwaardigheid (82—83). Een vreemde zou alle kans hebben, onmiddellijk gedood te worden, door vrees, volgens Spencer en Gillen, maar terecht zegt Van der Bij: „het gebeurt dan toch maar”, en hij voegt eraan toe, dat de inboorlingen-politie berucht was om haar moordlust tegenover hare rasgenooten, wat heel wat zegt! (84). Men sla de plaatsen op uit meerdere goede auteurs, die onze schrijver in de aanmerkingen van zijn bladzijde 84 geeft.

Bisschop Salvado, die met ongerepte West-Australiërs te doen had en ze in allen eenvoud schildert, deelt mede, hoe spoedig hun wraakzucht, waarschijnlijk in hun eigen groep, werd opgewekt, en hoe licht ze dan tot doodslag overgingen ⁵⁰⁾.

Gaat de beperking en regularisatie van den strijd bij verwante en elkaar bekende stammen, door Wheeler en Van der Bij zoo goed geschetst, waarschijnlijk niet uit van een tamelijk oorlogzuchtigen toestand? Bij waarlijk vredelievende *niet-vechtende* stammen zou deze beperking geen zin hebben, ja onmogelijk zijn! Dit lijkt wel van zelf te spreken.

Op zijn verdere, zeer belangwekkende studie, die over de regularisatie der wraak enz. loopt, ga ik niet in; hij verlaat hier immers onze (en zijn) grondkwestie: de agressiviteit der laagste volkjes⁵¹⁾. Voorzooover deze de Australiërs betreft, is hij het eigenlijk geheel met mij eens (84), trouwens het door hem zelf meegedeelde laat geen andere conclusie toe.

Basedow, die waarlijk als autoriteit mag gelden, zie zijn ambten en de door hem meegemaakte expedities (merkwaardigerwijze is hij geoloog en medicus!⁵²⁾), spreekt wel wat te veel van de Australiërs in het algemeen, al kent hij waarschijnlijk de centrale stammen het best. Hij onderscheidt de gevechten tusschen groepen in één stam en die van elkaar vreemde stammen; het doel van deze laatste is, of was vóór kort, zoo bloedig mogelijk, „a record massacre” om den vijand zoo lang mogelijk af te schrikken en, als de haat heel groot is, te verdelgen⁵³⁾. De voorbereiding voor den krijgstoct is zoo zorgvuldig en grondig als maar kan, „yet there is every indication of humour about the camp, and nowhere does one see any sign of fear or nervousness on part of either the men who are going to fight, or of their near relatives. There is even an indication of frivolity, with much jabbering and laughter” (84); de oude vrouwen loopen een eind mee, om de mannen aan te moedigen; een paar oude mannen gaan nog eens goed na, of alles wel in orde is, en geven strategische wenken. Maar: Levy-Bruhl is er niet bij; van magie is helaas geen sprake! De dappersten en ongeduldigsten beginnen natuurlijk het gevecht, dat in eens algemeen wordt; iedere partij tracht zijn gevallen mee te nemen. In het algemeen wordt na eenige verliezen een wapenstilstand gesloten, en is alles spoedig vergeten (187). Soms echter zijn er ook oude veeten, die door listige aanvallen met de bedoeling den vijand uit te roeien, gevoerd worden (184).

Friederici voert voor de „achtbare, teils grosze Angriffsfreudigkeit unter sich, mehr noch gegen fremde Stämme” en het meest tegen de indringende Europeanen, een heele reeks van getuigenissen aan, en wel van zulke, die de Australiërs het eerst leerden kennen, zooals Oldfield, Gregory, Mitchell, White, Grey, Stuart en Eyre. Het blijkt niet, dat een enkele stam anders is.

Allerbelangrijkst is wel een uitspraak van Majoor Mitchell (1838) over de inboorlingen van het binnenland van Oost-Australië: „these savages no sooner got rid of their apprehensions than they think of aggression”; zoodra de eerste zorg voorbij is, worden zij agressief (bij Friederici: 224). Waitz—Gerland in hun „Anthropologie der Naturvölker” VI, 1872: 743—747 geven eveneens een lange reeks van citaten. Voor de West-Australiërs legt Grey den nadruk op hun „gloeierende wraaklust”⁵⁴⁾, evenals Eyre voor de Centraal-Australiërs⁵⁵⁾. Wij kunnen, door deze uitspraken samen te vatten, den toestand zeer nauwkeurig schilderen. De Australiërs voeren veel oorlog met

elkander door hun opvatting, dat iedere dood aan vijandige tooverij moet toegeschreven worden, en doordat de eindelooze bloedwraak bij hen bestaat en ieder vreemde als vijand geldt; het rooven van vrouwen geeft er ook aanleiding toe; de stam, die tot den oorlog besloten heeft, verklaart hem door boden of rooksignalen, waarop de slag soms direkt vastgesteld ofwel door aanvallen in het geheim gevoerd wordt. Nachtelijke overvallen gelden als heldendaad. Reine moordlust is niet het motief, maar de wraak, die soms al bevredigd wordt door het vermoorden van een slapend man of van een vrouw of kind. Zeer handig zijn zij in het besluipen van den vijand ook overdag, en zelfs aan gewapende Europeanen weten zij door moedige aanvallen verliezen toe te brengen. Reeds Gerland zegt, wat Van der Bij dan uitvoerig besprak, dat hunne gevechten onder elkaar, d.i. verwante en bevriende groepen, niet heel bloedig zijn. Vaak komt het dan al spoedig tot geheele verzoening, maar niet zelden ook wordt de krijg op de bloedigste wijze voortgezet, en worden alle vijanden gedood. Zelfs de vrouwen vechten vaak hartstochtelijk mee. Gerland wil de Australiërs niet eigenlijk dapper noemen; zij zweepen zich tot hartstocht op en zijn dan wild en wreed. „Wirkliche Tapferkeit haben sie in den ernsteren Kämpfen mit den Europäern gezeigt. Burkes Lager stürmten sie mit grossem Muth” (744—747). Het komt mij voor, dat al het meegedeelde de agressiviteit der Australiërs meer dan duidelijk aantoon, — quod erat demonstrandum.

En nu ten slotte nog de door de Engelsche pioniers uitgemoorde *Tasmaniërs*. Zij zijn eigenlijk nooit door een ethnograaf beschreven, daarentegen weten we alles wat omtrent hen door degenen, die met hen in aanraking kwamen, werd meegedeeld. Ling Roth maakte ons dat zoo voorbeeldig gemakkelijk. Ik geloof, dat Van der Bij wel gelijk zal hebben met zijn conclusie: zij waren evenmin vreedzaam als de Australiërs, maar de Engelschen brachten het ergste (90—92). Friederici meent ook, dat de Tasmaniërs van huis uit „kriegerisch und aggressiv” waren; zij grepen verraderlijk en op listige wijze aan; ook tegen de Engelschen toonden zij hooge militaire deugden, o.a. onverschrokken ondernemings- en aanvalslust, en zeer terecht merkt Friederici op, dat „zooiets zich niet improviseeren laat, maar een lang militair verleden, traditie en ervaring achter zich moet hebben⁵⁶⁾”. Hobhouse (l.c.: 49—50 deelt uit Giblin en Lloyd nog feiten mee, die voor mijn opvatting pleiten, o.a. dit: een man was in woede tegen zijn vrouw en koelde die, door van zeven vrouwen de voeten stuk te hakken, „waarna alles weer vreedzaam werd”!

Tot zoover de afzonderlijke gegevens. Mij dunkt, geen andere conclusie is op grond van de door onzen auteur zelf en na kritiek door mij toegegeven feiten mogelijk, dan die van de *agressiviteit* dezer laagste Jagerstammen, zelfs niet eens zoo heel geringe, in aanmerking genomen de omstandigheden, die vrede onder hen bevorderen

moeten, zooals algemeene armoede, gelijk bij alle, dun gezaaide bevolking, dus geringe gelegenheid en aanleiding tot botsing, geen heersch- en eerzuchtige opperhoofden en meer van dien aard.

De conclusie, door Van der Bij op bl. 92 getrokken, lijkt mij echter bepaald *niet* juist. Voor een deel laat zich dit verklaren, en wel door zijn verandering van probleem: niet langer vreedzaamheid of agressiviteit, maar groepsstrijd, formeele oorlog; in alinea 4 van bl. 92 en in alinea 1 van bl. 93 is alleen van deze beide verschijnselen sprake, die toch zeker niet identiek zijn met het eerste dilemma. Wanneer hij zegt (al. 3): „de algemeene regel is: de laagste thans levende natuurvölker (kennen) geen offensieven groepsstrijd, (zij gaan) zeer noode tot defensieven over: agressief zijn zij niet”, dan vereenigt hij de beide problemen: oorlog en agressiviteit. Juist die vereeniging van verschillende zaken is gevaarlijk. Ik houd mij bij het laatste stuk van dezen zin, juist om niet twee problemen te behandelen, wat mij ook te ver zou voeren. Twist, bloedige strijd, bloedwraak, oorlog zijn sociale uitwerkingen en gevolgen, hun psychische voorwaarde en grondslag is de agressiviteit. Maar het komt mij voor, dat ook die daareven aangehaalde uitspraak van Van der Bij door zijn eigen materiaal volkomen weerlegd wordt.

Het blijkt wel, dat noch Van der Bij noch Hobbouse zich de vraag gesteld hebben, hoe die latere, zeker niet te loochenen en niet geloochende groote agressiviteit bij de Jagervölker en de ontbrekende agressiviteit door hen beide aangenomen bij zoowat dezelfde laagste volkjes die zij beide bespraken, in overeenstemming is te brengen? Ja, hoe verklaren zij die principieele verandering? Dat die geringer was bij de laagste, later grooter en veel grooter werd bij de hoogere stammen, niets is begrijpelijker, zooals ik reeds opmerkte: dunne bevolking, zeer weinig aanraking, uiterste armoede, die geen hebzucht opwekt, behalve dan toch naar voedsel, jachtgrond en vrouw!, en behalve twistziekte „an und für sich”! en wraakzucht! Ik heb uiterst goed twee broertjes gekend, die innig en aldoor van elkaar hielden, en nooit elkaar iets benijdden, maar o, wat vochten zij vaak en ferm! Prikkelbaarheid en geprikkeldheid is ook een motief tot vechten. En later nog meer motieven, wel zeker, want dan zijn die andere omstandigheden steeds meer aanwezig.

Waar kwam echter die latere vechtaanleg toch vandaan? Hoe werd de haas tot een wolf? Of was er altijd een wolf, die alleen maar groeide? Van der Bij toont hem steeds, maar wil hem niet erkennen.

Die *maten* zijn pas in de tweede plaats van belang: op den *grond-aanleg*, dus op de mogelijkheid van booze reactie, van wreedheid, van aanval, van agressiviteit komt het aan. Beide heeren hebben hier eenvoudig niet aan gedacht of (en) weten er geen weg mee: beide slachtoffers van de vredespsychose. Er zijn tallooze dieren, die niet strijden kunnen door hun organisatie, voor wie zich verbergen of vluchten de

eenige middelen tot verdediging zijn. Ik beweer: tot hen behoort de mensch *niet*, Van der Bij en Hobhouse zullen het ook wel moeten erkennen. Of durven zij een essentiele verandering van aanleg aan? en hoe zou die wel verklaard moeten worden? Ik vrees haast, dat zij en hun aanhangers het probleem noch biologisch noch psychologisch ook maar eenigszins doordacht hebben.

In mijn theorie is het zeer begrijpelijk, dat door verandering van omstandigheden, dus van prikkels zo goed als door selectie, de gegeven, van de dierlijke voorvaderen overgenomen aanleg zich sterker ontwikkelde, zoo dit nog noodig was.

De zelfverdediging, die, ik herhaal het, al aanval eischt, en ook de spontane aanval nemen toe, de aggressiviteit wordt steeds erger, naarmate de prikkels vermeerderen. De menschen werden niet rapper in de vlucht, ze kregen geen vleugels, maar wel kregen ze beter wapens en werden ze slimmer in het gevecht en veel vechtlustiger.

Als alle kiemen van het vechtinstituut ons ontbroken hadden, dan zou het zich niet hebben kunnen ontwikkelen. En dit kon *wel*, heel goed zelfs, alle eeuwen en het heden getuigen het.

(Slot volgt).

A A N T E E K E N I N G E N.

¹⁾ Ik koos eens als motto boven een bespreking van Nieboer's „Slavery”: „op preciese vragen preciese antwoorden”, in De Nederlandsche Spectator, 1900.

²⁾ J. B. Wolters, Groningen en den Haag, 1929.

³⁾ „Der Krieg als soziologisches Problem” 1899: 7.

⁴⁾ Willy Steinmetz „Het nagelaten werk”: 63.

⁵⁾ W. Soergel „Die Jagd der Vorzeit” 1922: 25, 26: de jong-palaeolithische Jager was niet zoo goed gewapend als de Tasmaniër, kennis van de dieren, hun levenswijze en anatomie vulde dit aan; „der diluviale Mensch war Jäger durchaus aus eigener Kraft”.

⁶⁾ Hobhouse, Wheeler and Ginsberg „The material culture and social institutions of the Simpler Peoples” 1930: 228.

⁷⁾ Schoetensack koos daarvoor als des menschen geboorteplaats Australië uit. „Die Bedeutung Australiens für die Heranbildung des Menschen”, in Zeitschr. f. Ethnologie 1901: 127—154.

Soergel l.c.: 27: de diluviale mensch in Europa was niet alleen jager, maar ook buit, en wel van leeuw, panther, twee groote berensoorten, wolven, hyaena's, terwijl vele menschensoorten in Europa toen slechts 1.6 M. bereikten, en die roofdieren daarentegen de tegenwoordige met wel een derde in grootte overtroffen”, — het arme menschaasje, waaraan Van der Bij en Bonger gelooven!

⁸⁾ Soergel l.c.: 29; hij moest niet alleen buitmaken, maar ook maken, dat hij geen buit werd; zelfs olifanten greep hij aan, 78.

⁹⁾ Soergel l.c.: 135; „die Jagd war — der Lebensinhalt des palaeolithischen Menschen, — der Brennpunkt seiner gesammten Kultur”, zijn levenswijze moet met die der Boschjesmannen overeengestemd hebben, 147.

¹⁰⁾ A. Reischek „Sterbende Welt” 1924.

¹¹⁾ In zijn bespreking van mijn „Soziologie des Krieges” en Van der Bij's „Ontstaan en eerste ontwikkeling van den oorlog” in de „Göttingische Gelehrte Anzeiger” 1930: 226.

¹²⁾ Nl. in mijn „Goederenverkeer bij de laagste Natuurvölker”, De Gids 1907, nu in *Gesammelte Kleinere Schriften zur Ethnologie und Soziologie*, II, 1930: 404.

¹³⁾ Slechts ten deele door combinatie met vischvangst te verklaren; de stage buit is zeker van groot belang; zalm en bizon, bij de N. Amerikaansche Indianen.

¹⁴⁾ Zie zijn „Die Kultur der kalifornischen Indianer” 1921: 84—86.

¹⁵⁾ „Classification des Types sociaux” 1900, nu in *Ges. Kl. Schriften* II, 1930. Een geheimzinnige bronaanwijzing bevat v. d. Bij: aanm. I op bl. 32: „Zie ook tabellen”!

¹⁶⁾ Ik heb toch een Hollander gekend, die in Z. Afrika in een bosch, waarin leeuwen voorkwamen, met niets dan een wandelstok dorst loopen!

¹⁷⁾ Hij onderscheidt bij hen wel degelijk de verschillende groepen: 45—52.

¹⁸⁾ Mijn „Strafe”: 151 e.v. en 163 e.v.

¹⁹⁾ Ik herinner aan Dr. Fahrenfort's komplette overwinning in „Het hoogste wezen der Primitieven” 1927, en wijs op Dr. Ronhaar's studie „De monogamie der Dwerger”, 1931 in *T. Aardr. Gen.*

²⁰⁾ C. G. and B. Z. Seligmann „The Veddas” 1911: 6 en 7.

²¹⁾ Ibidem: 34, 96, 117, 208.

²²⁾ Zie het belangrijke opstel van Von Eickstedt „Die historische Stellung der Weddas und die Frühbesiedlung Ceylons”, *Ethnologische Studien*, 1929: 45.

²³⁾ „Friede und Ordnung bei den primitivsten Völkern, innerhalb der Gruppe”, in *Z. f. Völkerpsychol. u. Soziol.* 1929: 41—42; hij behandelt eigenlijk de publieke rechtspraak in de groep; jammer, dat hij mijn onderzoek naar het eerste voorkomen hiervan en de opvoeding ertoe niet kende, „Strafe” 1928, II (1ste ed. 1892): 175—346.

²⁴⁾ Blumentritt „Beiträge zur Kenntnis der Negritos”, *Z.schr. d. Ges. f. Erdk. zu Berlin*, 1892: 7, 8. Mallat „Les Philippines” 1846 II: 94. Verg. ook mijn „Strafe”, 2de uitg. I: 320 e.v. Ook Hobhouse wijst op hun groote wraakzucht: de bedrogen echtgenoot schiet den minnaar uit een hinderlaag neer; moorddadige overvallen komen vaak voor; l.c.: 46, 47.

²⁵⁾ „Negritos of Zambales” 1904: 63.

²⁶⁾ Zie ook Dr. Fahrenfort „Het hoogste Wezen der Primitieven” 1927: 79—80, over hem.

²⁷⁾ „Die Ajitas (Aetas) der Philippinen” in *Globus* Bd. 96, 1909: 199—201.

²⁸⁾ Forbes „A Naturalist's Wanderings in the Eastern Archipelago” 1885, wijst eigenlijk op niets anders; M. R. Davie „The evolution of war” 1929: 51 noemt geen andere schrijvers en beschouwt dus de Koeboes ten onrechte als vreedzaam.

²⁹⁾ L.c.: hij onderscheidt hier wel de verschillende stamgroepen of volkstammen, familiaar volkjes; waarom niet bij de Australiërs?

³⁰⁾ Evenmin als ik Hobhouse's conclusie (l.c.: 50—52) uit dergelijke feiten begriip.

³¹⁾ B. Zastrow u. H. Vedder „Die Buschmänner” in E. Schultz-Ewerth u. L. Adam „Das Eingeborenrecht”, II, 1930: 426.

³²⁾ Verg. mijn „Strafe”, 1928, II: 10 e.v.; ik trachtte daar ook een verklaring van het geheele verschijnsel, bij 'de Australiërs veelvuldig en bij anderen ook voorkomend, te geven.

³³⁾ Cooper: 185, 44.

³⁴⁾ Cooper: 187, 188.

³⁵⁾ Verg. de kritiek door Dr. Fahrenfort gegeven in zijn „Hoogste Wezen der Primitieven”. 1927; „Tendentieuze Ethnographie”: 133—168.

³⁶⁾ J. M. Cooper „Analytical and critical bibliography of the tribes of Tierra del Fuego and adjacent territory”, *Bureau of American Ethnology, Bulletin* 63, 1917: 174—175.

³⁷⁾ G. Friederici in *Göttingische Gelehrte Anzeiger* bij een bespreking van mijn „Soziologie des Krieges” en van Van der Bij's boek, 1929: 223—225; het is nog lang niet zoo zeker, dat die laagste stammen geen kannibalen waren, verg. De Keyser „Oerkannibalisme” in *Mensch en Maatschappij* V, 1929: 38.

³⁸⁾ Ibidem: 223, met een reeks van aanhalingen uit oudere en latere bronnen.

³⁹⁾ Martius „Zur Ethnographie Amerikas zumal Brasiliens” 1867: 331—337.

⁴⁰⁾ Ibidem: 407—414.

⁴¹⁾ Ik zag de fout al in 1894: „Strafe” II: 41: de Australische stammen op verschillende hoogte, zie ook W. Schmidt in Zeitschr. f. Ethnol. 1908, en Graebner in Anthropos IV, 1909: 743.

⁴²⁾ Details zijn ook nog wel op te merken; zoo maken de Queenslanders niet een enkele stamgroep uit en is Lumholtz geen al te goede bron; ook begrijp ik niet, dat zij de Seri, ook naar Mc. Gee l.c., en de Pompo tot de Hoogere Jagers rekenen (p. 33), het verzamelen beteekent bij deze nog zooveel, en de wapenen der eersten zijn nog niet eens palaeolithisch.

⁴³⁾ Verg. T. S. van der Bij „Methode en classificatie in de ethnologie”, Mensch en Maatschappij 1931.

⁴⁴⁾ „Natives of Australia” 1906: 113 en 88—118.

⁴⁵⁾ L.c.: 148—152.

⁴⁶⁾ „Anthropologie der Naturvölker” VI, 1872: 727.

⁴⁷⁾ Baldwin Spencer „Wanderings in wild Australia” 1928, I: 206.

⁴⁸⁾ Mijn „Strafe” II: 325; Van der Bij: 69.

⁴⁹⁾ Het is wel raar, dat Strehlow, lang niet de eerste de beste, beweert, dat Spencer en Gillen, de groote ethnografen, die tientallen van jaren onder de Australiërs leefden, hun taal niet kenden! Zij hadden dat toch waarlijk moeten meedeelen.

⁵⁰⁾ Rudesindo Salvado „Memorie Storiche dell' Australia, particolarmente di Nuova Norcia”, Roma 1851: 192—193, 232, 314—315, 350—354.

⁵¹⁾ Het is mij niet duidelijk, waarom Van der Bij, bl. 96 e.v. ook al zoo'n beetje minachtend over de evolutionistische hypothesen spreekt: zijn heele thema: „Ontstaan en eerste Ontwikkeling” is toch evolutionistisch, even goed als de titel „Ursprung der Gottesidee”; de evolutie-hypothese is voorloopig de *eenig* plausible. Voor de kritiek op haar toepassing inzake sociale verschijnselen en de oppervlakkigheden hierbij, zie reeds mijn „Strafe” I (ed. 1928): X L e.v.; mijn „Classification des Types Sociaux” 1930: 95, 96 e.v.; mijn „Soziologie des Krieges” 1929: 18 e.v., 378 e.v., en mijn „Inleiding tot de Sociologie” 1931: 81.

⁵²⁾ En lees zijn uitnemende voorrede!

⁵³⁾ H. Basedow „The Australian Aboriginal”, 1925: 183—189.

⁵⁴⁾ G. Grey „Journal of an expedition of discovery in North-Western and Western Australia” 1844: 241.

⁵⁵⁾ E. J. Eyre „Journal of Expeditions of Discovery into Central Australia” 1845, I: 173.

⁵⁶⁾ L.c.: 225—226.